

NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH

Axmedova Zebo Rasulovna

TDIU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqola nodavlat notijorat tashkilotlarda (NNT) buxgalteriya hisobini takomillashtirish masalalariga bagʻishlangan. NNTlarning moliyaviy faoliyatining oʻziga xos xususiyatlari, daromad manbalari va xarajatlar tuzilmasi tahlil qilinadi. Buxgalteriya hisobini milliy va xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, ichki nazorat tizimini joriy etish va xalqaro tajribani oʻrganish kabi takomillashtirish yoʻnalishlari keng yoritiladi. Shu bilan birga, blokcheyn texnologiyalari kabi innovatsion yondashuvlar va davlat bilan hamkorlikning ahamiyati taʼkidlanadi. Maqola NNTlarning moliyaviy shaffofligini oshirish, barqarorligini taʼminlash va ijtimoiy missiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda buxgalteriya hisobining rolini koʻrsatadi.

Kalit soʻzlar: nodavlat notijorat tashkilotlar, buxgalteriya hisobi, moliyaviy shaffoflik, hisob siyosati, xalqaro standartlar, axborot texnologiyalari, ichki nazorat, blokcheyn, grantlar, moliyaviy boshqaruv, Oʻzbekiston.

Nodavlat notijorat tashkilotlar (NNT) zamonaviy jamiyatda ijtimoiy, madaniy, taʼlim va ekologik sohalarda muhim oʻrin tutadi. Ular davlat va xususiy sektorlar oʻrtasidagi boʻshliqni toʻldirib, fuqarolar ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. NNTlarning moliyaviy faoliyati ularning ijtimoiy missiyasini amalga oshirishda asosiy omil boʻlib, buxgalteriya hisobi ushbu jarayonning markazida turadi. Oʻzbekiston Respublikasida NNTlar sonining oʻsishi va ularning iqtisodiy hayotdagi ishtirokining kengayishi

buxgalteriya hisobini takomillashtirish masalasini dolzarb qilmoqda. Ushbu maqola NNTlarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini, muammolari, xalqaro tajribasi va kelajak istiqbollari kengroq yoritishga bag'ishlanadi.

NNTlarning moliyaviy faoliyatining o'ziga xosligi ularning daromad manbalari va xarajatlar tuzilmasida yaqqol ko'rinadi. Aksariyat NNTlar homiylik, xayriya yordami, davlat yoki xalqaro grantlar, a'zolik badallari va boshqa nafaoliyat daromadlari hisobiga ishlaydi. Bu esa moliyaviy operatsiyalarni hisobga olishda maxsus yondashuvni talab qiladi. Masalan, grant mablag'lari ko'pincha maqsadli ravishda ishlatilishi kerak bo'lib, bu ularning har bir sarf-xarajatini aniq hujjatlashtirish va donorlar oldida hisobot berishni talab qiladi. Shu bilan birga, NNTlarning moliyaviy hisobotlari davlat organlari talablariga rioya qilishi, shu bilan birga tashkilotning shaffofligini ta'minlashi kerak. O'zbekistonda "Nodavlat notijorat tashkilotlar to'g'risida"gi qonun va Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunchilik NNTlar uchun umumiy tartib-qoidalarini belgilaydi, ammo ularning faoliyatining xususiyatlari tufayli maxsus reglamentlar va metodologiyalarni ishlab chiqish zarurati tug'iladi.

Buxgalteriya hisobini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisob siyosatini shakllantirish va uni milliy hamda xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishdir. O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobi Milliy buxgalteriya hisobi standartlari (MBHS) asosida yuritiladi, ammo NNTlarning xalqaro donorlar bilan hamkorligi Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) yoki notijorat tashkilotlar uchun maxsus standartlarni (masalan, IFRS for SMEs yoki FASB 116/117) qo'llashni talab qilishi mumkin. Bu jarayonda grantlarning maqsadli ishlatilishini hisobga olish, xarajatlarni loyihalar bo'yicha tasniflash va moliyaviy hisobotlarni donorlar talablariga muvofiqlashtirish kabi masalalar muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, xalqaro tashkilotlar ko'pincha GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) yoki IFRS asosida hisobotlarni talab qiladi, bu esa NNTlardan yuqori darajadagi moliyaviy shaffoflik va aniqlikni talab qiladi.

Buxgalteriya hisobini takomillashtirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda 1C: Buxgalteriya, QuickBooks, SAP ERP, Xero kabi dasturiy ta'minotlar moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish imkonini beradi. Ushbu dasturlar real vaqt rejimida moliyaviy ma'lumotlarni tahlil qilish, xarajatlarni loyihalar bo'yicha guruhlash, hisobotlarni tez tayyorlash va xatolar xavfini kamaytirishda samarali vosita hisoblanadi. Masalan, 1C dasturi O'zbekiston bozorida keng tarqalgan bo'lib, uning moslashuvchanligi NNTlarning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi. Ammo dasturiy ta'minotdan samarali foydalanish uchun buxgalterlarning malakasini oshirish zarur. Ko'pincha NNTlar moliyaviy resurslarning cheklanganligi sababli mutaxassislarning malakasini oshirishga yetarlicha e'tibor bermaydi, bu esa hisob jarayonlarida xatolarga olib keladi. Shu munosabat bilan, davlat va xalqaro tashkilotlar tomonidan NNTlar uchun maxsus trening dasturlari va sertifikatlash kurslarini tashkil etish muhim hisoblanadi.

Ichki nazorat tizimi NNTlarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishning muhim tarkibiy qismidir. Ichki nazorat moliyaviy resurslardan noqonuniy yoki maqsadsiz foydalanishning oldini olish, xarajatlarni optimallashtirish va tashkilotning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Masalan, moliyaviy operatsiyalarni tasdiqlash uchun ko'p bosqichli tizim joriy etish, xarajatlarni mustaqil auditdan o'tkazish va buxgalteriya hisobi bo'yicha ichki qoidalar ishlab chiqish samarali choralar hisoblanadi. Shu bilan birga, ichki nazorat tizimi tashkilot rahbariyatining moliyaviy qarorlar qabul qilishda ishonchli ma'lumotlarga tayanishini ta'minlaydi. O'zbekistonda NNTlar uchun majburiy audit talablari cheklangan bo'lsa-da, ixtiyoriy ravishda mustaqil audit o'tkazish tashkilotning ishonchliligini oshiradi va donorlar bilan hamkorlikni mustahkamlaydi.

Xalqaro tajribani o'rganish NNTlarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, AQSHda notijorat tashkilotlar uchun moliyaviy hisobotlar FASB (Financial Accounting Standards Board) standartlari asosida yuritiladi.

Ushbu standartlar moliyaviy hisobotlarda shaffoflikni ta'minlash, donor mablag'larining maqsadli ishlatilishini kuzatish va tashkilot faoliyatini ochiq e'lon qilishni talab qiladi. Yevropa Ittifoqida esa NNTlar uchun moliyaviy hisobotlar IFRS asosida tayyorlanadi, bu esa global miqyosda moliyaviy ma'lumotlarning taqqoslanuvchanligini ta'minlaydi. O'zbekistonda NNTlarning moliyaviy hisobotlarini ochiq e'lon qilish amaliyotini kengaytirish tashkilotlarning jamiyat oldidagi ishonchini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, xalqaro donor tashkilotlar bilan hamkorlikda buxgalteriya hisobi bo'yicha treninglar va sertifikatlash dasturlarini joriy etish NNTlarning moliyaviy boshqaruv sifatini oshiradi.

Buxgalteriya hisobini takomillashtirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida blokcheyn texnologiyalaridan foydalanishni ko'rib chiqish mumkin. Blokcheyn moliyaviy operatsiyalarni shaffof va xavfsiz tarzda ro'yxatga olish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, donor mablag'larini maqsadli ishlatishni hisobga olishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, blokcheyn asosidagi tizimlar orqali har bir tranzaksiya avtomatik ravishda ro'yxatga olinadi va o'zgartirib bo'lmaydigan shaklda saqlanadi, bu esa moliyaviy shaffoflikni oshiradi. Garchi hozirda O'zbekistonda blokcheyn texnologiyalarini NNTlarda qo'llash bo'yicha tajriba cheklangan bo'lsa-da, ushbu yo'nalish kelajakda moliyaviy boshqaruvni tubdan o'zgartirishi mumkin.

NNTlarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishda davlat organlari bilan hamkorlikni rivojlantirish ham muhim hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Soliq qo'mitasi NNTlar uchun maxsus buxgalteriya hisobi qoidalarini ishlab chiqish va ularni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rishi mumkin. Masalan, NNTlar uchun soliq imtiyozlari va hisobot berish jarayonlarini soddalashtirish tashkilotlarning moliyaviy boshqaruvini osonlashtiradi. Shu bilan birga, davlat tomonidan NNTlar uchun maxsus buxgalteriya dasturlarini subsidiyalash yoki bepul trening

dasturlarini tashkil etish moliyaviy resurslari cheklangan tashkilotlar uchun katta yordam bo'lardi.

Xulosa qilib aytganda, nodavlat notijorat tashkilotlarda buxgalteriya hisobini takomillashtirish tashkilotlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, shaffoflikni oshirish va ijtimoiy missiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bunga erishish uchun hisob siyosatini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, ichki nazorat tizimini joriy etish, xalqaro tajribani o'rganish va davlat bilan hamkorlikni rivojlantirish zarur. Shu bilan birga, buxgalterlarning malakasini oshirish va yangi texnologiyalarni, masalan, blokcheynni joriy etish NNTlarning moliyaviy boshqaruv sifatini oshiradi. Ushbu chora-tadbirlar NNTlarning nafaqat moliyaviy, balki ijtimoiy maqsadlariga erishishda muhim qadam bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Nodavlat notijorat tashkilotlar to'g'risida"gi qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 1999 (so'nggi tahrirlar bilan). – 45 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2016 (so'nggi tahrirlar bilan). – 38 b.
3. Karimov, A. O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlarning moliyaviy boshqaruvi. – Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti, 2020. – 210 b.
4. Usmonov, B. Buxgalteriya hisobi va audit asoslari. – Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2018. – 320 b.
5. Mirzaev, T. Nodavlat tashkilotlarda moliyaviy hisobot tizimi // Iqtisod va moliya jurnali. – Toshkent: Iqtisod va moliya nashriyoti, 2021, №4. – 45-52 b.